

Принципи на международното екологично право

Кремена Раянова

Всяка историческа епоха има своите изисквания към принципите, отразяващи развитието ѝ. През ранния период от формирането на международното право, принципите съществуват под формата на международноправни обичаи. През втората половина на XX в. , с приемането на Устава на ООН, в по-голямата си част те са кодифицирани, т. е. закрепени в писана форма. Приетата през 1969 г. Виенска конвенция за правото на международните договори определя мястото на общите принципи в системата на международното право.

Общите принципи не само определят тази система, но и въздействат върху нормите на националните правни системи. По този начин се подчертава и връзката между международното и националното право.

Следва да се отбележи, че значението на общите принципи на международното право е твърде спорно в международноправната теория.

Според група автори общите принципи са юридически понятия, но те могат да бъдат използвани само в процеса на тълкуване и прилагане на правните норми. Това е така, защото в международното право няма законоустановени правила за строежа на нормативните актове. Тази именно празнота се запълва от общите принципи на международното право.

Според друга група автори принципите на правото притежават най-голяма юридическа сила. Те са в основата на международноправния ред и критерий за законност на цялата система от международноправни актове. Общите принципи са правила, които са общозадължителни и общовалидни за всички държави и са отправна точка, от която започва формирането на международноправните норми.

Смятаме, че общите принципи на международното право са част от това право. Тава е така във формалния смисъл на връзката между принципи и право и се отнася конкретно за връзката между принципи и международно право. Въпреки че в понятието "принцип" се влага различен смисъл и се предлагат различни дефиниции, те се свеждат основно до философското разбиране на същността им. Възприемат се като ръководни идеи за поведението на правните субекти.

Всички общи принципи на международното право са регулатор на правоотношенията в сферата на опазването и рационалното използване на околната среда. Същевременно с това, международното екологично право има свои специални, отраслови принципи. Тяхното наличие, макар и не единствен, е необходим критерий за съществуването на международното право за опазване на околната среда като самостоятелен отрасъл на международното право. Специалните принципи все още се намират на различен етап от формирането си. Не е приет и единен акт, в който да бъдат формулирани и фиксирани. Те се доказват чрез многостранните договори, международноправната практика и анализа на актовете с препоръчителен характер. По този начин в доктрината се определят следните специални принципи на международното екологично право:

- принцип за общо достойствие на човечеството;
- свобода на изследванията и използването на околната среда;
- рационално използване на околната среда;
- опазване от замърсяване на околната среда;
- международно сътрудничество в областта на опазването на околната среда, и
- международна отговорност при опазването на околната среда.

Тази системата от специални принципи на международното екологично право е толкова подробна, че възниква опасност да се предаде статут на специален принцип на всяка международноправна норма свързана с опазването на околната среда.

Принципът за рационално използване на природните ресурси е тясно свързан със специалните принципи за опазване на околната среда. Съгласно него, управлението на ресурсите на сушата, в морето и атмосферата трябва да се осъществява по такъв начин, че да може да се обезпечи и опази тяхното възпроизводство, но без да се нарани целостта на екосистемите, където те се намират. Държавите са длъжни да извършват ефективни мероприятия по възпроизводството и възобновяването на природните ресурси. Това е предвидено в международни договори, като: Конвенцията за международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора, Конвенцията по морско право; Конвенцията за биологичното разнообразие и др. Принципът за рационалното използване на природните ресурси е непосредствено свързан с принципа за превенцията, който в последно време се развива най-активно. Най-голямо развитие този принцип получава в международното морско право.

Принципът за защита на околната среда предвижда сътрудничество между държавите (и другите субекти на международното право) за ефективна защита и рационално използване на природните ресурси. Този принцип се формира постепенно в международната практика и се въплъщава в редица двустранни и многостранни договори, като напр. Конвенцията по морско право и др.

Принципът за предотвратяване на замърсяването на околната среда е един от най-важните в системата на специалните принципи на международното екологично право. Проблемът с глобалното замърсяване се оказва толкова сериозен, че поставя на преден план въпросът за по-нататъшното оцеляване на човечеството. С течение на времето и научно-техническото развитие се появяват все нови и нови опасни за околната среда вещества. Държавите са длъжни да приемат всички мерки за предотвратяване на тяхното изхвърляне в околната среда. Този принцип предвижда, че при изследване и използване на околната среда държавите не трябва да внасят токсични или други вещества в такива количества и концентрации, които превишават способността на околната среда да ги обезвреди. Принципът е отразен в разпоредбите на Конвенцията за презграничното замърсяване на въздуха на големи разстояния, Конвенцията за предотвратяване на замърсяването на морето от изхвърляне на отходни и други отпадъци и др.

Засега традиционната форма на контрол върху замърсяването на околната среда остава установените стандарти в областта на предотвратяване на замърсяването. Те се подразделят на два основни вида - стандарти за качество и стандарти относно изхвърлянето на отпадъци, които са приети на национално ниво. Основната цел на тяхното приемане е установяване ограничения на замърсяването на водните ресурси и атмосферната, които способстват за подобряване състоянието и качествата на тези компоненти на околната среда.

Към специалните принципи на международното екологично право се отнася и принципа за суверенитета на държавите над техните природни ресурси. Още на 14. 12. 1962 г. Общото събрание на ООН приема резолюция за "Неотменимия суверенитет над природни естествените ресурси". Право на държавите е свободно да се разпореждат със своите природни ресурси в съответствие с провежданата политика и основните принципи на международното право - принципа на суверенното равенство, принципа за териториалната цялост и принципа за ненамеса във вътрешните работи на държавата.

Текстовете в Декларацията от Рио доразвиват този принцип, установявайки, че държавите осъществяват пълен суверенитет над своите природни ресурси признавайки важното значение на екосистемите, и са длъжни да ги опазват в интерес на настоящото и бъдещо поколение.

Принципът за международната отговорност за опазване на околната среда предвижда отговорност не само на държавите, но и за международните организации, юридическите лица и обществените организации, които осъществяват

пряко изследване и използване на природната среда и нейните компоненти. Главната отговорност обаче носи държавата като основен субект на международното право, способен да оказва въздействие върху дейността на другите правни субекти. Този принцип намира отражение в Конвенцията на ООН по морско право; Виенската конвенция за гражданската отговорност в областта на морските превози на ядрени материали и др.

Принципът за ненасяне на вреди на околната среда извън юрисдикцията на държавите е въплътен в Стокхолмската декларация от 1972 г. и предвижда, че в съответствие с Устава на ООН и принципите на международното право, държавите носят отговорност за дейността си в рамките на своята юрисдикция или контрол. Те не могат да нанасят вреди на околната среда на други държави или райони, намиращи се извън границите на националната им юрисдикция. Този принцип сам е особено важен, защото съгласно общите правила, установяващи международната отговорност при въоръжени конфликти, не освобождава страните, участващи в него от отговорността им във връзка с опазване на околната среда. Принципът е закрепен в много международни договори: с пряко или косвено отношение към въпросите на опазването на околната среда: Конвенцията за презграничното замърсяване на въздуха на големи разстояния, Конвенцията на ООН по морско право, Виенската конвенция за защита на озоновия слой, Базелската конвенция за контрола на презграничния превоз на опасни отпадъци и тяхното обезвреждане, Рамковата конвенция за изменението на климата, Конвенцията за биологичното разнообразие и др.

Свободата на изследването и използването на околната среда и нейните компоненти е принцип който предвижда, че държавите и международните организации имат право без каквато и да било дискриминация да осъществяват правомерна научноизследователска дейност. Този принцип намира най-голямо приложение в Договора за Антарктика, Конвенцията на ООН по морско право, Договорът за принципите на дейността на държавите по изследването и използването на космическото пространство, включително Луната и другите небесни тела и др.

Принципът на защита на екологичните системи на Световния океан задължава държавите да приемат всички необходими мерки по предотвратяването и контролирането на замърсяването на морската среда от всички възможни източници, както и да осигури дейността на държавите и лицата, намиращи се под тяхна юрисдикция или контрол, да не нанасят вреда на територията на другите държави и на тяхната морска среда чрез замърсяване в резултат на инциденти или по друг начин. Пълно отражение този принцип намира в Конвенцията на ООН по морско право.

Принципът, забраняващ военното или всяко друго враждебно използване на средства за въздействие над околната среда, в концентриран вид се изразява в задължението държавите да приемат всички необходими мерки за ефективната забрана на такива средства за въздействие над околната среда, които имат широки, дългосрочни или сериозни последици в качеството на способ за разрушаване, нанасяне на вреди или причиняване на вреди на трети държави. Принципът е закрепен в Конвенцията за забрана на военното или всяко друго враждебно използване на средства за въздействие върху природната среда от 1997 г.

Осигуряването на екологична сигурност е принцип, който е формиран през последното десетилетие. Задължението за държавите, произтичащо от принципа е да предприемат мерки, осигуряващи запазването и поддържането на околната среда, както и мерки за възобновяването и възпроизводството ѝ.

Принцип 21 на Стокхолмската декларация гласи, че в съответствие с Устава на ООН и принципите на международното право, държавите имат суверенното право да използват собствените си ресурси, съобразно своята национална политика при

решаване проблемите на околната среда и именно върху тях пада отговорността за това, дейността в пределите на юрисдикцията им да не причинява вреда на околната среда на други държави или райони. Това потвърждава необходимостта от специален принцип в международното екологично право за ненанасяне вреда върху околната среда извън границите на националната юрисдикция.

Този принцип сам по себе си представлява интерес, защото съгласно общите правила уреждащи международната отговорност, държавите, които се намират във въоръжен конфликт не са освободени от задължението си да опазват околната среда.

Този принцип е включен в много международноправни актове, които пряко или косвено засягат въпросите на опазването на околната среда – напр. Конвенцията за презграничното замърсяване на въздуха на големи разстояния, Конвенцията по морско право, Виенската конвенция за защита на озоновия слой, Базелската конвенция за контрол на презграничното движение на опасни отпадъци и тяхното обезвреждане, Рамковата конвенция за изменение на климата, Конвенцията за биоразнообразието и др.

Общият извод, който можем да се направи при анализа на принципа да не се причиняват вреди на околната среда извън пределите на националната юрисдикция се състои в това, че международното екологично право не може безусловно да гарантира пълното му прилагане. Стремещът е поне да се намали (и по възможност съществено) подобно замърсяване. Това е така, защото специалните принципи на международното екологично право не винаги се спазват и вероятно никога няма да бъдат спазвани в пълната им цялост.

От принцип 21 произтича и принципа за отговорността за причинените вреди върху околната среда на другите държави (Конвенцията за ОВОС, Конвенцията по морско право, Конвенцията за изменение на климата и др.). Безспорно, сред всички принципи, характерни за международноправната защита на околната среда, международната отговорност заема едно от главните места. Проблемът се свежда до това, че в повечето международноправни договори в областта на околната среда липсва текст, който да урежда този вид отговорност. Подписвайки международните конвенции и протоколи, държавата поема върху себе си много голяма отговорност и компенсации в екологичната сфера.

Най-ефективно проблемите в областта на околната среда се решават на основата на международното сътрудничество. Дори богатите нации не са способни сами да решават глобалните проблеми на околната среда без установяване на широко сътрудничество с другите държави. Сътрудничеството в областта на опазването на околната среда е практика, която е закрепена във всички международни договори. В този смисъл нормите на Конвенцията по морско право, установяващи принципа за международното сътрудничество в областта на опазването на морската среда налага извода, че държавите си сътрудничат в прилагането на нормите на съвременното международно право и в по-нататъшното му развитие, касаещо отговорността за оценката и размера на вредите или регулирането на свързаните с този проблем спорове. Разработването на конкретни критерии и процедури, относно изплащането на обезщетението, трябва да бъде свързано със задължителното застраховане или създаването на компенсационни фондове.

Установените общи направления на сътрудничеството в международните договори с двустранен или многостранен характер не само говори за наличието на глобални проблеми на околната среда, но и потвърждава съществуването на специални принципи на международното екологично право.

Състоянието на околната среда е съществен фактор, от който зависи здравето на човека. Затова, като доказателство за активното развитие на системата на специалните принципи на международното екологично право се явява установяването на принципа за правото на човека на благоприятна околна среда.

Някои автори считат този принцип за един от най-важните в международното екологично право.

Това право обаче не е закрепено еднозначно в международноправните актове с универсален характер. То или се подразбира от контекстна на други права, или е опосредствано.

За първи път на Стокхолмската конференция (1972 г.) на ООН е установено правото на човек на благоприятни условия на живот в околна среда, качеството на която позволява той да води нормален живот.

В някои международноправни актове това право не е изрично подчертано, но те включват положения, които установяват неговото прилагане. Очевидно е, че правото на гражданите да получават информация за състоянието на околната среда спомага за реализиране на правото на благоприятна околна среда.

В съответствие с принцип 10 на Декларацията от Рио и Орхуската конвенция за достъпа до информация, участието на обществеността и достъпа до правосъдие по екологичните въпроси на национално ниво, всеки човек трябва да има свободен достъп до информация, която се събира от държавните органи, включително информацията за опасните материали и дейности в техните общини, а така също и възможност за участие на гражданите в процеса на вземане на решения.

Проявеното на международно ниво изключително внимание относно прилагането на принципа за правото на човек на благоприятна околна среда, може да попречи на процеса на развитие му в националните законодателства. На практика обаче много държави възприемат това право, в това число и на конституционно равнище.

Реалните механизми на реализация на правата на човека се намират преди всичко в ръцете на държавите, въпреки че в последно време международното право все по-активно се намесва в тази сфера.

Разглеждайки въпроса за развитието на системата на специалните принципи на международното екологично право, трябва да се отбележи, че те имат предупредителен характер. Практически всички субекти на международното право признават своето задължение да извършват оценка на възможното отрицателно въздействие върху околната среда. Особена значимост има принципа за оценка на въздействието върху околната среда. Той се опира на националната практика и се включва в действащото международно право и обратното. Необходимостта и важно значение при разработването на превантивната политика, а така също и специалното внимание, което се обръща на екологичните фактори на ранните етапи на процеса на вземане на решения се подчертава в Конвенцията за оценка на въздействието върху околната среда в презграничен контекст и Орхуската конвенция за достъпа до информация. Процедурата на оценката в краткосрочен и дългосрочен аспект е разработена на международно равнище, като се отчита въздействието на всички видове потенциално замърсявани обекти, разположени както в пределите на националната територия, така и в международните пространства.

Обсъжданата на различни нива концепция за устойчивото развитие (практически включена в повечето международноправни актове, свързани с опазването на околната среда), в последно време забелязва стремежа на много държави да устроят националното си законодателство именно на основата на тази концепция. Необходим елемент за това е достигането на определено състояние на околната среда, което би позволило да се направи предположение за началото на формиране и на друг принцип на международното екологично право - принципа за устойчиво развитие.

Устойчиво развитие – това е развитие, което удовлетворява потребностите на времето, но не поставя в опасност възможността бъдещите поколения да удовлетворят своите потребности. В най-широк смисъл това е стремежът към

устойчиво развитие, който има за цел да създаде хармония между човека и природата.

Устойчивото развитие предполага не достигането на статични резултати, а обезпечаване на положения, при които проблемите на икономиката и опазването на околната среда да могат да се решават по такъв начин, че да се стигне до еднаквост в интересите на настоящото и бъдещите поколения. Известна статичност може да съществува само доколкото от една страна се вземат непрекъснато мерки за опазване на околната среда и рационално използване на природните ресурси, а от друга страна се приемат мерки за решаване на задачи, свързани с обезпечаване благополучието на населението, опазване здравето на човека при отчитане на екологичните задължения при вземането на социални и икономически решения.

И накрая, като изхождат от разбирането за концепцията за безопасност, учените отбелязват, че под влиянието на социалния и научно-техническия прогрес се формират комплекс от принципи на международното екологично право – принципи на екологичната безопасност. Най-голямата доктринална разработка на този принцип принадлежи руският учен А. С. Тимошенко, който предлага цяла система на принципите на екологичната безопасност.

Екологичната безопасност се отразява преди всичко чрез извънредно острия характер на международните проблеми в областта на опазването на околната среда, включително регионалните проблеми с глобални последиствия. В настоящия момент обезпечаването на екологичната безопасност изисква преимуществена систематизация на действащите норми на международното екологично право.

Смятаме че, в качеството им на общопризнати, специалните принципи на международното екологично право могат да се класифицират по следния начин:

1. Принцип на суверенитет на държавите над техните природни ресурси;
2. Принцип на рационалното използване на природните ресурси;
3. Принцип на опазване на околната среда от замърсяване;
4. Принцип за международното сътрудничество в областта на опазването на околната среда;
5. Принцип за непричиняване вреда на околната среда извън пределите на националната юрисдикция;
6. Принцип на международната отговорност за екологични правонарушения;
7. Принцип на ОВОС.

Към формиращите се специални принципи на международното екологично право се отнасят:

1. Принципа за правото на човека на благоприятна околна среда;
2. Принципа за екологичната безопасност;
3. Принципа за устойчивото развитие.

Специалните принципи на международното екологично право представляват една динамично развиваща се категория. Тези принципи все още не са получили отражение в пълен вид, но те се съдържат в множество международноправни актове.

Имайки предвид всичко това, можем да констатираме факта, че е създадена определена система от принципи и норми, свързани с международноправната защита на околната среда. Следователно с основание може да говорим за възникване на самостоятелен отрасъл на съвременното международно право. Развитието му, обаче преминава през редица проблеми в процеса на реализиране на неговите принципи и норми:

1. Приемането на национални норми, като правило не се изпълнява, поради нежеланието на държавите да поемат върху себе си строги изисквания.
2. Приоритетното значение на развитието на икономическия потенциал, скъпите екологични проекти, които обременяват държавните бюджети също води до отсъствие на практика по изпълнение на международните екологични конвенции.

3. Липсата на единен акт, съдържащ международни екологични норми, създадени в унисон с потребностите на развитието на международните екологични отношения.

Въпреки получения от ЮНЕП през 1972 г. , (по препоръка на Стокхолмската конференция на ООН по проблемите на окръжаващата среда) мандат за работа в областта на кодификацията и прогресивното развитие на международното екологично право, която в официалните документи е определена като "развитие и усъвършенстване на международното законодателство в областта на опазването на околната среда", нито през 70 г. години на миналия век, нито по-късно ЮНЕП не съсредоточава вниманието си върху разработването на базов за отрасъла акт.

Смятаме че, съществено влияние върху процеса на формиране и укрепване отговорността на държавите при изпълнение нормите на международното екологично право ефективно да реализират тези свои задължения, е приемането на мерки за международноправна отговорност за неизпълнение на поети задължения, ще позволи кодифицирането на нормите и принципите на международното екологично право.

Този процес на кодификация ще спомогне за систематизиране на декларативните норми, за да се усъвършенства процеса на реализация и ефективно изпълнение от държавите на поетите от тях задължения в областта на международноправната защита на околната среда.

Докладът е рецензиран.